

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2016/07/katona-andras-az-iskolai-felugyelet-tortenete-magyarorszagon-ii-1935-tol-a-rendszervaltoztatasi-07-01-04/>

Katona András

Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)¹

Iskolafelügyelet, általános (tanulmányi) felügyelet, tanfelügyelet, szakfelügyelet, helyi és központi (állami) felügyelet, főfelügyelet, felügyeleti rendszer... Koronként és rendszerenként változó, és mégis hasonló tartalmú fogalmak, melyek nem mindig voltak kedvesek a pedagógusok számára. Mégis – egészen a rendszerváltoztatásig – jobbra nélkülözhetetlenek bizonyultak munkájuk ellenőrzésében, jobb esetben segítségével, az iskola világa feltérképezésében, támogatásában. Kissé tudományosabban fogalmazva: az iskolai felügyeleti rendszer hazánkban a XVIII. század második felétől az 1985. évi oktatási törvény életbe léptetéséig, de jellemzően a rendszerváltoztatásig a centralizált közoktatás-irányítási rendszer kontrollmechanizmusaként működött², majd mintegy negyedszázados kimaradást követően kezdte el újra működését a közelmúltban. Alapvetően az iskolai felügyelet 1777 és 1985 közötti bő két évszázados hazai alakulását követi nyomon a tanulmány, második közlésünkben az 1935. évi Hóman Bálint-i egységes szakfelügyeleti rendszer létrehozatalától az 1989/1990-es rendszerváltoztatásig.

1. A tantárgyi szakfelügyelet elkülönülése

Egységes szakfelügyeleti rendszer Hóman Bálint minisztersége idején

A pedagógiai követelményeket előtérbe állító egységes szakfelügyeleti rendszer az 1935. évi VI. tc.³ nyomán jött létre⁴, mégpedig kettős céllal: az egyöntetűség és a szakszerűség biztosítására. Ezt megelőzően tizenegy különböző felügyeleti szerv között oszlottak meg a feladatok, és meghatározó volt az ellenőrző elem. A változtatás lényege egyrészt a felügyelet részéről a tanácsadó, felvilágosító és útbaigazító szerep előtérbe kerülése volt, másrészt „az iskola nevelő- és oktatómunkájának felügyeletével olyanok bizassanak meg, akik az alkalmazott pedagógiában teljes otthonossággal mozognak, maguk is aktív pedagógusok, sőt a tanítás módszerének művészeiként tudásukkal és egyéniségükkel is szuggesztív hatást gyakorolnak a tanterőkre, s így emelik a nevelés és oktatás színvonalát.”⁵

Az 1935. évi VI. tc. a közoktatásügyi igazgatásról a korábbi egymástól független népiskolai és középiskolai tankerületeket, a polgári iskolai főigazgatóságokat, sőt a szakiskolai felügyeletet egyetlen szervezetbe vonta össze. Nyolc tankerületet hoztak létre (budapestit, Budapest vidékét, székesfehérvárit, szombathelyit, pécsit, szegedit, debrecenit, miskolcit),⁶ melyeken belül vármegyénként egy-egy népoktatási kerület jött létre. (Külön népoktatási kerület volt a főváros, valamint – Kecskemét székhellyel – Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye egy része.)⁷ A tankerületek élén egy-egy királyi főigazgató állt,⁸ a népoktatási kerületek élére pedig a főigazgatónak alárendelt királyi főfelügyelő került. A középiskolák, a középfokú iskolák (polgári iskolák) és a szakiskolák szakfelügyelőit „tanulmányi felügyelőnek”, a népiskolákét

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

„körzeti iskolafelügyelőnek” hívták.⁹ Az utóbbiak terén megmaradt a helyi (törvényhatósági) felügyelet.

1. táblázat: Az iskolai felügyelet 1935 után¹⁰

Szint	<i>Elemi fok (óvoda, népiskola, iparostanonc iskola) Helyi felügyelet</i>	<i>Középfok (középiskola, középfokú iskola, szakiskola) Központi állami felügyelet</i>	
1.	Vallás- és közoktatásügyi miniszter		
2.	Tankerületi királyi főigazgató (8 tankerület)		
3.	Törvényhatóság Közigazgatási bizottság (Minden megyében, ill. a fővárosban)	Királyi tanfelügyelő (Megyéenként, + 2 népoktatási kerület)	
4.	Iskolaszék, gondnokság (községenként)	Körzeti iskolafelügyelő (szakfelügyelő)	Tanulmányi felügyelő (szakfelügyelő)

A felügyelet „tárgya”, azaz az oktatás tartalma is egységesebb lett. Az egyházi iskolákban is az országos tanterv volt az irányadó, de a tankönyvek, segédkönyvek, térképek használata is miniszteri engedélyhez kötött volt, vagyis szigorú korlátok közé került a tankönyvválasztás.¹¹ Történtek azonban kísérletek a tanítási folyamat és az alkalmazott tanítási módszerek egységesítésére is. Erről miniszteri rendeletek intézkedtek.

A felügyelők feladatai

Az 1935. évi VI. tc. életbeléptetése tárgyában született miniszteri rendelet szerint a törvény „célkitűzése az azonos nevelő szempontok szerint irányított, egységes nemzetnevelési rendszerbe illeszkedő iskolahálózat kiépítése, a köznevelés egyöntetű és szakszerű irányításának és felügyeletének biztosítása.”¹² Komoly követelményeket támasztottak a szakfelügyelők személyének kiválasztását illetően. Tanulmányi felügyelői megbízást bármely jellegű nyilvános iskola igazgatója, tanára nyerhetett, akinek az iskolatípusnak megfelelő képesítése volt, továbbá „a tanári pályán nevelői és tanítási feladatait legalább tíz éven át hivatásszerűen és eredményesen látta el, akit tudományos és didaktikai felkészültsége, értékes emberi tulajdonságai és kiváló szaktudása arra érdemesítenek.”¹³ Hasonló követelményeket támasztottak a körzeti iskolafelügyelőkkel („alsós szakfelügyelőkkel”) szemben.¹⁴

Határozottan növekedett a szakszerűség a tanügyigazgatási tevékenység és a felügyeleti munka kettéválasztásával. A főigazgatói és tanfelügyeleti hivatalok belső munkatársai („fogalmazói”) látták el az igazgatási funkciókat, míg a középiskolai tanulmányi felügyelők szaktárgyi felügyelők voltak. Elemi iskolai szinten a körzeti iskolafelügyelők egy-egy járás, város általános szakfelügyelői voltak.

Nézzük, mi minden feladata volt a szakfelügyelőknek, iskolalátogatóknak. A fentebb tárgyalt utasítás¹⁵ 25–35. §-a részletesen tárgyalta a szakfelügyelők teendőit a látogatás előtt, alatt és után egyaránt.

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

„Az iskolalátogatást megelőző teendők” sorában tanulmányozni kellett az intézmény történetét, helyzetét, kultúrmunkáját, igazgatójának és tanárainak tudományos és társadalmi tevékenységét, az iskola tantárgyfelosztását, órarendjét, a tanulók számának alakulását, az intézet Értesítőit, valamint az utolsó felügyeleti látogatás jegyzőkönyvét. Az iskolalátogatóknak jogukban állott előzetes bejelentés nélkül is megjelenni, de kötelességük volt az igazgatóval részletesen megbeszélni az iskola állapotát, felszerelését, tanárainak minőségét, a szakos ellátottságot, és tájékozódniuk kellett az utolsó látogatás óta bekövetkezett változásokról.

„Az iskolalátogató magatartása a látogatás alatt”: megfigyelő, irányító és tanácsadó szerepet egyaránt töltsön be, legyen tárgyilagos és jóindulatú. Az órákat lehetőleg az igazgatóval látogassa, és a tanulókhoz intézett kérdésekkel ne zavarja a tanár munkáját. Ugyanakkor kivételesen egy egész tanítási órára átvehette a tanítást, egyrészt azért, hogy meggyőződjön tudásukról, másrészt, hogy mintát adjon a tanárnak, annak módszerbeli és szakmabeli hibáit és fogyatékoságait kiküszöbölendő. Óráiról feljegyzéseket kell készíteni az iskolalátogatónak, melyeknek ki kell terjednie a tanítási anyag ellenőrzésére, a tanár szaktudására, módszerbeli jártasságára, fegyelmezőkészségére, fellépésére és tanításának eredményességére, de a tanulók magatartására és tudására is.

„A nevelő és oktató munka ellenőrzése és irányítása” terén állapítsa meg iskolalátogató, hogy a tanár rendszeresen előkészült-e munkájára és a nevelési lehetőségeket kihasználta-e, módszeres eljárásai megfelelőek-e, milyen a viszonya tanulóival, a nevelésre fordít-e elég gondot, tevékenysége megfelel-e az érvényben lévő tanterv és utasítás követelményeinek. Hangsúlyozza a dokumentum, hogy a felügyelet célja nem csak az ellenőrzés, hanem még inkább az iránymutatás. Kiemeli, hogy különösen a kezdő tanárok nevelői és oktatói munkáját kell figyelemmel kísérni, melyben még hangsúlyozottabban fontos a jóakarató támogatás.

„Az iskola nevelőmunkájának megfigyelési szempontjai”: a testi nevelés, az egészséges életre nevelés, az erkölcsi nevelés, az érzelmi (vallásos, hazafias, általános emberi érzelmek, áldozatkészség, bátorság, nagyjaink példáinak követése stb.) nevelés, akarati nevelés (pl. kötelességteljesítés), a jellemnevelés és az esztétikai nevelés. Tájékozódnia kellett az iskolalátogatónak a tanulók szorgalmáról, hibáiról, fegyelmi vétségeiről, családi viszonyairól, szülei foglalkozásáról. A leánytanulókkal kapcsolatban külön figyelemmel kellett lenni fokozottabb esztétikai nevelésükre, háziasságra nevelésükre, családi életre való előkészítésükre. De figyelni kellett a tanulók egészségi viszonyaira – mellyel kapcsolatban meg kellett hallgatni az iskolaorvos véleményét is –, megmulasztásaira is, különösen, ha nagy volt annak mértéke.

„Az oktató munka eredményeinek számbavétele” tekintetében meg kellett figyelni az iskolalátogatónak, hogy a tanár írásban készült-e, milyen a fellépése, hogyan kérdez és feleltet, kellő türelemmel van-e tanuló irányában, milyen az elhelyezkedése tanítás közben (a tanulók látják-, hallják-e kellően) és ismeri-e névről a tanár a tanulókat. Fontos szempont volt az is, hogy a tanár tanításában keresi-e kapcsolatot (koncentrációt) más ismert tananyaggal, milyen módon fejt ki mondanivalóját (előadó, kérdve-kifejtő, tanulói öntevékenységen alapuló stb.), új utak-módok keresésére teret kapnak-e a tanulók, kielégítő magyarázatot kapnak-e az általuk felvetett kérdésekre a tanártól, aki tart-e részösszefoglalásokat, ír-e táblai vázlatot, ad-e házi feladatot és megnyit, használ-e szemléltetőeszközöket, vetített képeket (episzkópos vetítéssel és diaképekkel), bemutat-e kísérleteket, gyakoroltatja-e az elvégzett tananyagot. Olyanokra is kitér a szempontrendszer, hogy a tanár beszéde, kiejtése helyes-e, nem használ-e idegen szavakat, lelkes- és meggyőző-e, valamint hogyan osztályoz. A tanárnők öltözködését és magatartását külön is meg kellett figyelni, még azt is, hogy használ-e munkakabátot.

„A tanulók megfigyelése a tanítási órákon” a következő szempontok szerint történt: általános kép; testi fejlettség; öltözködés, hajviselet rendes-e (van-e magyaros jellege), van-e sapkájuk, jelvényük, a lányok öltözködése nem feltűnő-e, viselnek-e ékszert; könyveik, füzeteik, tanszereik tiszták- és rendesek-e, milyen a tanulók figyelme és fegyelmezettsége;

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

imádkoznak-e a tanítás kezdetén és befejezésekor; feleletük, előadásuk szép-, magyaros- és összefüggő-e, továbbá van-e önálló véleményük? Az iskolalátogatóknak arról is meg kellett győződniük, hogy ismerik-e a tanulók a tanulás helyes módját, illetve hogy ehhez a tanárok adnak-e megfelelő tanácsokat, utasításokat. Általában az egész tanórát kellett értékelni, hasznos volt-e nevelési és tanítási szempontból? Át kellett a látogatónak nézni a dolgozatokat, azok nem terjengősek-e, tárgya, írási ideje, kijavítási módja megfelel-e a tantestület követelményeinek. A munkáltató oktatás megvalósulásáról is tájékozódni kellett, mely tárgyakban és milyen mértékben került alkalmazásra. A tanulók „szelektálása” is megfigyelési szempont volt, átlag hány tanuló jutott felsőbb osztályba, és mi történt a kimaradottakkal. Szorgalmazták az iskolalátogatók a tanárok számára egymás óráinak látogatását, különösen az osztályfőnökök tegyék ezt a saját osztályukban, legalább tárgyanként és félévenként egyszer.

„A tanárok továbbképzésének irányítása” is fontos szempontcsoport volt. A tanárok önképzésének irányítása az iskolalátogató fontos feladata volt. Erre lehetőség a látogatás befejezésekor a záróértekezleten adódott, de az előtt is mód volt szakműveket ajánlani, szakkérdéseket, pedagógiai műveket megbeszélni, folyóiratokat, szaktárgyi irodalmat, újabb módszereket tanulmányozni, valamint továbbképző tanfolyamok végzésére buzdítani a tanárokat. A kiváló tanárok munkáját példaként lehetett ajánlani a többi tanár számára.

Bár a körzeti iskolafelügyelők (alsós szakfelügyelők) látogatási szempontjai hasonlóak voltak,¹⁶ de akadtak speciális megfigyelnivalók is. Így például, hogy az egyes tantárgyak órái szakszerűen és megfelelő időközökben váltakoznak-e, a részben osztott és osztatlan iskola órarendjében a csendes foglalkozások elosztása helyes-e, megnézték a tanítók óravázlatait (ezek készítése a törvény szerint kötelező volt), sőt ki kellett kérdezni tantárgyanként a tanulókat is.

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

2. táblázat: Középiskolai tankerületek 1883–1949

1883–1891 ¹⁷	1891–1920 ¹⁸	1920–1935	1935–1950 (1935–1939 ¹⁹ , 1939–1945 ²⁰ , 1940–1945 ²¹ bontásban)
Budapest fővárosi tankerület	Budapest fővárosi tankerület	Budapest és Budapest vidéki tankerület	<i>Budapesti tankerület</i>
Budapest vidéki tankerület	Budapest vidéki tankerület		<i>Budapest vidéki tankerület</i> magában foglalja Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Nógrád és Hont, Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék és Kecskemét törvényhatósági jogú város területét
Pozsonyi tankerület	Pozsonyi tankerület		<i>Szombathelyi tankerület</i> magában foglalja Sopron, Vas, Zala vármegyék és Sopron törvényhatósági jogú város területét
Besztercebányai tankerület	Besztercebányai tankerület		<i>Miskolci tankerület</i> magában foglalja Abaúj-Torna, Heves, Zemplén vármegyék, Borsod, Gömör és Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, Miskolc törvényhatósági jogú város területét
			1939–1945: <i>Komáromi tankerület</i> magában foglalja Nyitra és Pozsony, Bars és Hont (utóbbiak a Budapest vidéki tankerülettől) közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, valamint Esztergom vármegye (a Budapest vidéki tankerülettől) területét
Kassai tankerület	Kassai tankerület		1939–1945: <i>Kassai tankerület</i> magában foglalja Abaúj-Torna, Zemplén (miskolci tankerülettől), Ung (debreceni tankerülettől) vármegyék, Ugocsa és Bereg közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék (debreceni tankerülettől), valamint Kassa törvényhatósági jogú város területét
Debreceni tankerület	Debreceni tankerület	Debreceni tankerület	<i>Debreceni tankerület</i> magában foglalja Bihar, Hajdú, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék, Szabolcs és Ung, valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, Debrecen és (1940–1945 között Nagyvárad) törvényhatósági jogú város területét
Kolozsvári tankerület	Kolozsvári tankerület		1940–1945: <i>Kolozsvári tankerület</i> magában foglalja Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka, Szilágy és Kolos vármegyék, valamint Kolozsvár törvényhatósági jogú város területét
Nagyszebeni tankerület	Nagyszebeni tankerület		1940–1945: <i>Marosvásárhelyi tankerület</i> magában foglalja Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros-Torda vármegyék, valamint Marosvásárhely törvényhatósági jogú város területét

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

Nagyvárad tankerület	Nagyvárad tankerület		1940–1945: <i>Szatmárnémeti tankerület</i> magában foglalja Ugocsa (Kassai tankerülettől), Máramaros, Szatmár és Szabolcs (utóbbiak Debreceni tankerülettől) vármegyék, valamint Szatmárnémeti törvényhatósági jogú város területét
Szegedi tankerület	Szegedi tankerület	Szegedi tankerület	<i>Szegedi tankerület</i> magában foglalja Békés, Csongrád vármegyék, Csanád, Arad és Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, Szeged és Hódmezővásárhely törvényhatósági jogú városok területét
Pécsi tankerület	Székesfehérvári tankerület	Székesfehérvári tankerület	<i>Székesfehérvári tankerület</i> magában foglalja Fejér, Veszprém, Tolna vármegye, Győr, Moson és Sopron közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, Székesfehérvár és Győr törvényhatósági jogú városok területét
Győri tankerület	Győri tankerület		<i>Pécsi tankerület</i> magában foglalja Baranya, Bács-Bodrog, Somogy vármegyék, Baja és Pécs törvényhatósági jogú városok területét

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

Összegezve megállapíthatjuk, hogy szakszerű, kemény szakfelügyeletet hoztak létre a 1930-es évek második felének rendelkezései. Minden nevelőről személyi lapot vezettek, a következő rovatokkal: osztálytermi külső viszonyok; fegyelem; a számonkérés módja, a tanár tananyagátadó-képessége, szaktudása, nevelőmunkája, egyénisége; a szemléltetés módja; a tanítás eredményessége, a tanár minősítése osztályzattal (!), a szakfelügyelő által adott tanácsok. Fontos leszögezni, hogy ennek a szabályozásnak az elvei és módszerei – más politikai tartalommal ugyan, de – lényegében fél évszázadon keresztül meghatározóan hatottak a szakfelügyelet működésére. Kialakulásának legfőbb oka a népoktatás és a középiskolai oktatás tömegesedése (219%-os volt a létszámnövekedés 1924-ben 1894-hez képest a középiskolákban!²²) volt a két világháború közötti Magyarországon. Ezzel a hagyományosan elit-képző egyetemek nem tudtak mit kezdeni, és a pedagógiailag nem kellően felkészített középiskolai tanárok kiképzését az iskolákban (a „terepen”) kellett megoldani. A polgári iskolák lényegesen „puhább” szakfelügyeletének oka az volt, hogy a polgári iskolai tanárképzőkből pedagógiailag képzetesebb tanárok kerültek ki. A tantárgyi szakfelügyelet inkább a pedagógiai szakszerűséget erősítette.²³

A felügyelet 1945 után

„Az államilag meghatározott nevelési célkitűzések megvalósítása, valamint az oktatás tartalma és módszerei felett szigorúan őrködő, erősen centralizált, szakszerű felügyeleti rendszer 1945 után is fennmaradt.”²⁴ Az egyik első intézkedés az volt, hogy a kultuszminiszter visszaállította a tankerületek 1935-ös területi beosztását²⁵, mivel az 1939 és 1941 között visszacsatolt területeken korábban új tankerületek jöttek létre. A legnagyobb változást azonban az általános iskola 1945. évi létrehozása hozta. Az új iskolatípus felügyeletét a körzeti iskolafelügyelők (alsós szakfelügyelők) és a tanfelügyelői hivatalok iskolalátogató tagjai (az általános iskolai tanulmányi felügyelők) közösen látták el. A felső tagozatos szaktárgyi órákat már a középiskolai tanulmányi felügyelők (szakfelügyelők) is látogatták,²⁶ hasonlóan a középiskolához, ahol viszont a főigazgatóságok iskolalátogató tagjai, azaz az általános tanulmányi felügyelők is megfordulhattak. Tehát az általános tanulmányi és a szakfelügyelet nem különült el világosan egymástól.

Korábban a tanfelügyelőségek szakfelügyelői – akik a főigazgatóságok külső szakembereként a szaktárgyakra koncentráltak – és a főigazgatóságok belső munkatársai – azaz az iskolalátogatók – együttesen „átfogó felügyeletet” gyakoroltak az iskolák felett. 1945 után megkezdődött viszont a tanügyiigazgatás, az általános tanulmányi felügyelet és szakfelügyelet szétválása, feladatrendszer és személyi állomány tekintetében egyaránt. Fontos változás, hogy 1946. április 1-jétől a helyi hatósági felügyeletet (népiskolai gondnokságokat) felszámolták,²⁷ mely intézkedés az iskolaszékek jogkörének a korlátozását (a felügyeleti jog megszűnt, csak a munkáltatói jogkör maradt), majd teljes megszűnését is magával hozta.²⁸

3. táblázat: A felügyelet 1945 után²⁹

Szint	Általános iskola	Középiskola
1.	Vallás- és közoktatásügyi miniszter	
2.	Tankerületi főigazgató (8 tankerület)	
3.	Általános iskolai tanfelügyelő megyéenként	

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

4.	Általános iskolai körzeti tanulmányi felügyelő + Körzeti iskolafelügyelő (általános iskolai szakfelügyelő)	Általános tanulmányi felügyelő + Tanulmányi felügyelő (középiskolai szakfelügyelő)
----	--	---

1949-ben az 1935. évi VI. törvény hatályon kívül helyezésével a nyolc tankerület helyett megyénként szerveztek tankerületi főigazgatóságokat.³⁰ Megszűnt az alsó- és középfokú oktatás eltérő keretek között történő igazgatása, illetve a megyénkénti tankerületek előkészítették a tanügyiigazgatásnak a tanácsrendszerbe való beillesztését. A felügyelet újraszabályozása is megtörtént.³¹ Immár az elnevezésben is különvált az általános tanulmányi felügyelet³² („iskolafelügyelet”) és a szakfelügyelet. A tanóracentrikus látogatási rendszer kiegészült egy – mind az általános, mind a középiskolákban – az iskola külső és belső rendjét, az igazgató munkáját, a tantestület működését, a tanulók magatartását, az ifjúsági szervezet, a szülői munkaközösség működését stb. ellenőrző általános felügyelettel, amely az iskolafelügyelők feladata lett. A felügyelő másik típusa a szakfelügyelő volt, aki meghatározott tantárgycsoportok tanításának szakmai és politikai ellenőrzését végezte. Az általános iskolák (és az óvodák) felügyelőit (mind az iskola-, mind a szakfelügyelőt) a tankerületi főigazgató nevezte ki, míg a középiskolai felügyelőket a miniszter.³³

Ami a személyi állományt illeti, a magasabb posztokon (pl. tankerületi főigazgató posztokon) és a világnézeti tantárgyak szakfelügyeletén a koalíciós pártok osztoztak, míg 1948-ig a szakfelügyeletet zömmel a régi bevált szakemberek töltötték be. Kezdett különválni a „manifesztált” és a „latens” tanterv, a szakfelügyelőknek a tanárok nyilván az előbbit „adták elő”, a valóságban viszont az utóbbi hatott.³⁴

Gyakori változások a fővárosi szemináriumban

1945-ben Székesfővárosi Neveléstudományi Intézetté alakították át a Szemináriumot, mely szervezetileg főosztályokra tagolódott. Az új intézmény feladatai közé tartozott javaslatok kidolgozása a fővárosi iskolapolitika számára, a fővárosi nevelők átképzése, valamint szaktanítói tanfolyamok tartása, amíg 1951-ben be nem indult az általános iskolai tanárképzés a budapesti pedagógiai főiskolán. 1949-ben létrehozták az Országos Neveléstudományi Intézetet, majd a polgármester újraalakította a Fővárosi Pedagógiai Szemináriumot.

2. Felügyelet a pártállamban

Az oktatásirányítás és szakfelügyelet átszervezésének két meghatározó tényezője volt. Az egyik szakmai, mely egységesen hosszú, a korábnál mindenképpen hosszabb iskolai oktatást biztosító oktatási rendszert akart létrehozni, a másik politikai, mely a saját hatalmát építő kommunista párt (1948-tól az MDP, majd 1956-tól az MSZMP) hatalmának a kiépítését és konszolidálását szolgálta.³⁵ Így a felügyelet – bár látszólag az állam, de – valójában a párt „meghosszabbított kezévé” vált, előbb a régi, jó szakemberekkel együtt, majd inkább nélkülük. „Az új tankerületi főigazgatók, s ezek beosztottjainak egy része olyan, szakmán kívüli szférából hozott munkáskáder volt, akinek elsősorban politikai feladatai voltak.”³⁶

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

A centralizálás csúcspontja

1950-ben, az első tanácstörvényt³⁷ követően a korábban felállított megyei tankerületek gyakorlatilag érintetlenül kerültek be a tanácsi szervezetbe, a művelődési osztályok irányítása alatt. 1950-ben az MDP közoktatási határozata hibákat, hiányosságokat állapított meg a közoktatásban, de magában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban is.³⁸ Ennek nyomán új, immár önálló Közoktatásügyi Minisztérium született. A közoktatásügyi miniszter 1951-ben kiadott felügyeleti rendelete erősen centralizálta az iskolák felügyeletét.³⁹ A tárca általános és középiskolai főosztályán tanulmányi felügyelői csoportot hoztak létre, bennük központi tanulmányi felügyelőkkel. A megyékben az általános tanulmányi felügyelet a középiskolákat közvetlenül, az általános iskolákat pedig a járási általános tanulmányi felügyelői révén ellenőrizte. A szigorú hierarchikus rend szerint működő szervezetben a felsőbb hatóságoknak irányítási és ellenőrzési joga volt az alsóbbakkal szemben. A központi tanulmányi felügyelő „*elvi irányítást ad és ellenőrzi*” a megyeit, „*a megyei általános iskolai tanulmányi felügyelő irányítja és ellenőrzi a járási általános tanulmányi felügyelő munkáját*”, míg a járási felügyelő feladata „*a járás területén működő általános iskolák oktató- nevelőmunkájának irányítása és ellenőrzése.*”

A tantárgyi szakfelügyelet még inkább központosított volt, hiszen valamennyi szakfelügyelő a Közoktatásügyi Minisztérium állományához tartozott, és egy-egy körzetért felelt. A minisztérium szaktárgyi szakelőadói irányították őket, és a szakfelügyelők nekik, illetve a megyei oktatási osztályok vezetőinek küldték a havi jelentéseiket. A tantárgyi szakelőadó havonta egy kétnapos értekezleten értékelte a jelentéseket, kijelölve a havi teendőket. Az azonos megyékben tevékenykedő szakfelügyelőket havonta a megyei oktatási osztály vezetője hívta össze, ahol a szakfelügyelők az általános tanulmányi felügyelőkkel is megbeszélték azokat a szaktárgyi kérdéseket, amelyekben megyei intézkedésre volt szükség.⁴⁰ Egyértelműen kemény szakfelügyeleti rendszerről beszélhetünk tehát.

4. táblázat: A felügyelet 1951 után⁴¹

Szint	Általános iskola	Középiskola
1.	Közoktatási miniszter	
2.	Általános iskolai központi tanulmányi felügyelő	Középiskolai központi tanulmányi felügyelő
	Tantárgyi szakelőadók (a Közoktatásügyi Minisztériumban)	
3.	Tantárgyi szakfelügyelők a minisztériumi állományban (szakfelügyeleti körzetenként)	
4.	Megyei általános iskolai tanulmányi felügyelő	Megyei középiskolai általános tanulmányi felügyelő
5.	Járási általános iskolai tanulmányi felügyelő	

Nőtt a felügyelői létszám is: a járási felügyelőké 150-ről 210-re. Megyénként két-három általános felügyelő, míg országosan 116 szakfelügyelő működött. Ráadásul a kádercsere szinte teljes volt, és immár a „politikai fejlettség”, azaz a megbízhatóság vált a meghatározó szemponttá. Ennek megfelelő volt a feladat is, ti. hogy az ellenőrzésen túl a felső párt- és

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

állami szervek utasításait „segítették” végrehajtani. Az idézett rendelet szavaival: „ellenőrzi az oktató-nevelőmunkát az általános iskolákban és a középiskolákban, iskolalátogatásainak során ellenőrző munkájával felkutatja az oktató-nevelőmunka jó eredményeinek, hibáinak okait, megvizsgálja az iskolavezetés állapotát és az ellenőrzés során szerzett tapasztalatok felkutatásával hathatós segítséget nyújt az összes általános és középiskoláknak a párt és kormány határozatainak, valamint a Közoktatási Minisztérium és a megyei, járási, városi tanácsok által kiadott rendeleteknek a végrehajtásában.”⁴²

A felügyelet kiterjedt hagyományos elemekre: az iskola épülete, felszerelés, költségvetése, gazdálkodása, adminisztrációja, dokumentumai (jegyzőkönyvek, jelentések, statisztikák, munkatervek, tanmenetek, a nevelők személyi lapjai, osztálykönyvek, tanulói dolgozatok stb.). Az óralátogatási szempontok sem sokat változtak az 1935-öshöz képest, az alapvető politikai változások ellenére sem. A nevelő „jól használja-e a szemléltetés módszerét; fejleszti-e a tanulóknak az önálló munkára való hajlamot; hogyan teljesíti az oktatómunka közben a nevelési feladatokat, hogyan fegyelmez; a nevelő tanmenete megfelel-e a tantervnek és az igazgató által jóváhagyott tanmenet szerint tanít-e...”⁴³ Olyan is szerepelt a felügyeleti jogok között, mint az igazgató óralátogatásokon készült feljegyzéseinek az ellenőrzése, az osztályfőnökök tanulókról szóló feljegyzéseinek áttekintése azért, hogy „a nevelő szakmailag és politikailag helyesen vezeti-e az órát”, „érvényesül-e a tantestület munkájában megfelelően a bírálat és önbírálat”, kellően segítik-e az úttörő, illetve a középiskolai DISZ-szervezetet. A felügyelőnek összefoglaló jelentést kellett készíteni az iskola oktató- és nevelőmunkájáról, beszámolót kellett tartania tantestületi értekezleten, javaslatai pedig kötelezőek voltak. A felügyelőknek nagy és féltelmetes hatalmuk volt, hiszen nem csak jutalmazásra, kitüntetésre tehettek javaslatot, hanem elbocsátásra és áthelyezésre is. Ennek alapja többnyire az volt, hogy „az állami tanterveknek megfelelően helyes módszerekkel, kellő szakmai és politikai felkészültséggel tanítják-e szaktárgyaikat; az oktatómunka során helyesen és eredményesen alkalmazzák-e a szocialista nevelés alapelveit és módszereit.” Már pedig ebbe sok minden belefért!

A túlzottan centralizált szervezeti rendszeren belül hamar változások álltak be. Már 1952-től a szakfelügyelők kikerültek a minisztériumi állományból, és a megyei tanácsok oktatási osztályainak továbbképzési csoportjaiba kerültek. A Nagy Imre-féle új politikai irányvonal, az „új szakasz” további szervezeti és hatásköri változásokat eredményezett.⁴⁴ Bevezették a kettős alárendeltség elvét, mi szerint „az oktatási osztályok nemcsak az illetékes tanácsi végrehajtó bizottságnak, hanem az oktatásügyi miniszternek és a felettes szakigazgatási szerveknek is alá voltak rendelve”⁴⁵. A megyei oktatási osztály ellátta a megye területén lévő általánosan képző középiskolák felügyeletét (a megyei jogú városok kivételével, melyek közé ekkor még csak Debrecen, Miskolc, Pécs és Szeged tartozott), ezek szakfelügyeletét (beleértve a megyei jogú városokat is), valamint az általános iskolák szakfelügyeletét az ún. készségi tárgyakból (testnevelés, ének és rajz), illetve a politikai szempontból kiemelt oroszból. A megyei jogú városok oktatási osztályai általános felügyeletet gyakoroltak a város általánosan képző középiskolái, valamint általános és szakfelügyeletet egyaránt a város általános iskolái felett. A járási tanácsok oktatási osztályai gyakorolták a területükhöz tartozó alsó fokú iskolák általános és szakfelügyeletét (kivéve oroszból, testnevelésből, énekből és rajzból), valamint ellátták a hozzájuk tartozó iskolák általános felügyeletét, ahogyan a városi kerületi osztályokhoz tartozott az irányításuk alatt álló iskolák általános felügyelete.

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

5. táblázat: A szakfelügyelet 1955 után⁴⁶

Szint	Általános iskola	Általánoson képző középiskola
1.	Oktatási miniszter	
2.	Tantárgyi szakelődök (Oktatásügyi Minisztérium)	
3.	Megyei szakfelügyelő (orosz, testnevelés, ének és rajz tantárgyakból)	Megyei szakfelügyelő (minden tárgyból a megye egész területén)
4.	Megyei jogú városi szakfelügyelő (a város iskoláiban) Járási szakfelügyelő (a járás iskoláiban, kivéve orosz, testnevelés, ének és rajz tantárgyakból)	

A centralizáció fennmaradását jól jelzi, hogy tantárgyi szakelődök saját területük irányításában komoly segítséget kaptak az 1952-ben létrehozott Központi Pedagógus Továbbképző Intézettől, ahol a szakfelügyelők évente többnapos, bentlakásos továbbképzésben részesültek.⁴⁷ Ugyanilyen keményen próbálták a szakfelügyelők is kézben tartani az iskolákat, tanárokat és igazgatókat egyaránt, amiért 1954-ben a Köznevelés c. folyóiratban kemény hangvételű bírálatok születtek.⁴⁸ Ezekben többen bírálták a felügyelők stílusát, módszereit, de egyesek magát a szervezetet is.

Tömeges továbbképzések a fővárosban az ötvenes években

1950-ben a tanácsi rendszer létrejöttét követően a Fővárosi Tanács létrehozta a Szeminárium helyén a Fővárosi Pedagógiai Intézetet, hét tematikus osztállyal (továbbképző, átképző, adat- és véleményyszolgáltató, szovjet pedagógiai tájékoztató, film és diaposzítív, könyv és folyóirat, valamint múzeumi). Egy év múlva megszervezték a Budapesti Pedagógus Továbbképzési Intézetet (BUPTI), mely immár tanszéki rendszerben működött, benne a pedagógiának és marxizmus-leninizmusnak kitüntetett szerep jutott. Az ekkor kezdődő időszakra a tömeges kötelező és vizsgakötelezettséggel terhelt tanártovábbképzések voltak a jellemzőek. A továbbképzéseknek ezt a periódusát találóan nevezte Darvas József – aki többször volt miniszter ebben az időszakban – a „libatömés” időszakának. Ez jól tükrözi azt az elégedetlenséget is, amelyet e „gyorstalpalók” a pedagógusok körében kiváltottak. Pedig az illetékesek a több mint félszáz előadót a legnagyobb gondossággal válogatták össze, persze elsősorban a politikai szempontoknak megfelelően.

A forradalom után

A forradalom leverését követően egy ideig ismét a „kemény kéz” politikája érvényesült.⁴⁹ Ezek szerint a szakfelügyelő feladata a Művelődésügyi Minisztérium utasításainak a megtartása mellett „... ismételt iskolalátogatásai során alaposan megismerni a tanárok világnézeti szilárdságát, magatartását...”, sőt „az igazgatónak és felsőbb hatóságoknak a tanárok minősítésénél, fegyelmi eljárás alá vonásánál, áthelyezésénél, nyugdíjazásánál, kitüntetésénél figyelembe kell venniük a szakfelügyelő szakvéleményét.” Amennyiben „a szakfelügyelő olyan súlyos hiányosságokat tapasztalt akár szaktárgyi, akár egyéb tekintetben, amelyek azonnali orvoslást követelnek, haladéktalanul jelentést kell tennie a Művelődésügyi

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

Osztálynak ... Jelentést kell tennie akkor is, ha intézkedéseivel az iskola igazgatója nem ért egyet...” és „... intézkedéseit az igazgató ilyen esetben is köteles végrehajtani.” (Az igazgatóknak formálisan volt megfellebbezési joguk.) Persze a szakfelügyelőket is keményen ellenőrizték. Minősítésüket a megyei művelődésügyi osztály vezetője és a minisztériumi szakelőadó együtt végezte, az utóbbi órákat is látogatott a szakfelügyelővel.

Az idézett *Középiskolai felügyeleti szabályzat* megyei és minisztériumi szakfelügyeletet különböztetett meg, és a megyei jogú városoknak nem adott felügyeleti jogot. A szakfelügyelők az általános felügyelők irányítása alá kerültek, akiknek viszont csak adminisztratív irányító, koordináló, és nem pedagógiai szerepük volt. A szakfelügyelőknek minimum heti 10 órában tanítaniuk kellett, és csak a minisztériumi felügyelők (szakelőadók) között voltak teljesen függetlenítettek is. A megyei középiskolai felügyelőknek kétévenként átfogó értékelést kellett készíteni megyéjük középiskoláinak a helyzetéről, és évente 4-5 iskolában kellett teljes körű vizsgálatot folytatniuk. Évente kétszer átfogó jelentést készítettek.

Míg a középiskolák felügyeletét miniszteri utasításban közzétett formális szabállyal szabályozták, addig az általános iskolák részére a szakmával megvitattott, egy paternalisztikus viszony kialakítását célzó útmutatót is kibocsátottak.⁵⁰ A középiskolai felügyeleti szabályzat a szakfelügyeleti, az első, 1957-es általános iskolai útmutató pedig az általános felügyeleti teendőket hangsúlyozta⁵¹. A második, immár egyeztetéssel létrejött *1958-as általános iskolai felügyeleti útmutató* viszont már itt is a szakfelügyeletre helyezte a hangsúlyt: „... azokat az egyébként sok tekintetben helyes észrevételeket voltunk kénytelenek mellőzni – írták az útmutató szerkesztői –, amelyek az igazgatási és felügyeleti szervezetre, valamint a jogviszonyok megállapítására vonatkoznak.”⁵²

Az *1957-es általános iskolai felügyeleti útmutató* az általános felügyelői tevékenységet igyekezett normatívabbá tenni. Előírta a felügyelő viselkedését, egy szakmailag kiváló, tapasztalt, tapintatos, az emberekkel bánni tudó és kivételes képességekkel rendelkező modellt megadva mintaként. A második, 1958-as útmutató már – talán meglepő, de – az 1935-ös szabályozásra emlékeztetett: „Gondolkodásban, érzésvilágban és minden megnyilatkozásban az iskolák vezetőjének, tanítóinak, tanárainak, ifjúságának igazi nevelője legyen. Előre is tudja mérlegelni minden szavának egy-egy pedagógusra tett hatását. Észrevételeinek nevelési jelentőségével erősítse hivatali és egyéni tekintélyét. Javaslatainak, tanácsainak megokoltnak, következetesnek, s az adott helyzetben célravezetőnek kell lenniük.”⁵³

Irreális feladatok is voltak a korábbi, 1957-es járási felügyelőknél is szóló útmutatóban. Azt várták a felügyelőtől, hogy győződjön meg róla, vajon „ismerik-e a tanulók családi, iskolai környezetüket, hazánk földjét, népét, különös értékeit, népszokásait, népi játékeit, népdalait, népművészeti, forradalmi hagyományait és a jelen eredményeit. Korukhoz képest ismerik-e nemzetünk nemzetközi helyzetét, a dolgozók érdekazonosságát, szolidaritását minden más dolgozóval.”⁵⁴ Különleges érzékenységet feltételezett az útmutató a felügyelőktől, amikor megjelölte a megfigyelési módszereket: „Az iskola nevelőmunkáját, szellemét legjobban a tanulóknak egymással, tanítóikkal, tanáraikkal és az iskolában megforduló idegenekkel való érintkezésük, fellépésük, szokásaik, a tanításban való cselekvő részvételük, készségük mutatja meg. Ha felügyelő ebből a szempontból figyeli a tanulók fellépését, magatartását, fegyelmeztségét, a tantestület nevelőmunkáját, s ha merevséget, félénkséget, közönyösséget, ridegséget, szertelenséget, udvariatlanságot tapasztalna, nem elégedhetik meg ezek meglátásával, hanem keresnie kell ezek okát.”⁵⁵

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

Az 1958-as útmutató megyei vezető szakfelügyelők kinevezését kezdeményezte, akik szoros kapcsolatban álltak a minisztériumi szakelődökkel, és a járási szakfelügyelők irányítóiként közvetítették a zömmel politikai-világnézeti jellegű „elvárásokat” az iskola felé. Jogos volt tehát, hogy a '60-as évektől a szakmai szempontok kerüljenek előtérbe.

A szakmaiság erősödése az 1960-as években

Szebenyi Péter szemléletes képe szerint a felügyeletnek kezdetől két arca volt. A szigorú politikus állami ellenőr és a barátságos, segítőkész szakemberé. Az ötvenes években az első „ragyogott”, míg a hatvanas évektől a másik tekintet is „kiderült”. A változás összefüggésben volt azzal, hogy a pártállami diktatúra is puhább lett, így a szakma lehetőséget kapott arra, hogy a világban zajló „oktatási forradalomba” szinte azonnal bekapcsolódjon. A tanítás korszerűsítését szolgáló pedagógiai munkák sora jelent meg, virágzott a szaktantermi mozgalom, keresettek és kelendők lettek a tanulói munkáltatást szolgáló feladatlapok, terjedt a kiscsoportos munka, az általános iskolában követelmény lett az „életkori sajátosságokhoz” való alkalmazkodás, javult a tankönyvek és más taneszközök, valamint a tanítási órák színvonala. Mindebben jelentős szerepe volt az 1962-ben a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet helyén megalakult Országos Pedagógiai Intézetnek (OPI)⁵⁶, de a szakfelügyeletnek is.

Bár a szakfelügyelet politikai irányítása a minisztériumi szakelődök kezében maradt, de a szakmai irányítás fokozatosan az OPI szaktanszékeinek a kezébe került. Eleinte a szakfelügyelőknek, majd csak a vezető szakfelügyelőknek évente egyhetes tanfolyamokat szerveztek, melyek alkalmasak voltak a korszerű pedagógiai szemlélet és módszerek terjesztésére. De szerveztek más, tágabb közönségű nyári tanfolyamokat is, sőt tanulmányutakat a szomszédos szocialista országokba. Mindezzel eredményeket értek el annak ellenére is, hogy az OPI magával a szakfelügyeleti munkával nem foglalkozott.

Örvendetes változás volt az is, hogy a korábbi politikai kádereket tapasztalt, gyakran komoly néptanítói tapasztalatokkal is rendelkező tanárokból lett felügyelők váltották fel, akik számára nem volt újdonság a „gyermekközpontú” szemlélet. Mindehhez azonban a tanárok körében ellenszenvet kiváltó régi, autokratikus felügyeleti módszerek párosultak, amelynek nyomán ismét felügyeleti vita bontakozott ki a Köznevelés hasábjain.⁵⁷ A vitát a felügyelet ellen lázongó nevelők írásai robbantották ki, amelyekre maguk a felügyelők reagáltak.

Az eredmény az lett, hogy bár a minisztérium fenn kívánta tartani az 1957-es felügyeleti modellt, de új, ideiglenes felügyeleti szabályzatot bocsátott ki,⁵⁸ és bejelentették egy új útmutató kiadásának a szándékát is. Az új ideiglenes szabályzatban „általános felügyelőnek” nevezték át a korábbi, a tanácsi apparátushoz köthető „általános tanulmányi felügyelőket”. Törekedett az ideiglenes szabályzat a szakfelügyelők közvetlen utasítási jogának a korlátozására, de egyaránt elhatárolódott az autoriter és paternalista felügyeleti modelltől is.

Egyre inkább elterjedt az „eredményközpontú” szakfelügyelet meghirdetése, amely immár nem csupán óralátogató, inkább a pedagógust megfigyelő, hanem a tanulók teljesítményére koncentráló vizsgálatot követelt. Ennek során lehetőség nyílt – különösen a hiányosságok feltárásakor – az új eszközök és eljárások szorgalmazására anélkül, hogy ez sértette volna a pedagógusok ez idő tájt meghirdetett módszertani szabadságát. Bár voltak eredményei ennek a szakfelügyeleti vizsgálati módszernek, de éppen túlzott objektivitása (pl. felmérések eredményei) miatt nem vált népszerűvé a pedagógusok körében.

Folyt közben az új szervezeti megoldások keresése is. Eddig csak a fővárosi felügyeletnek voltak sajátosságai, de megindult ezek keresése egyes megyékben, sőt

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

járásokban is. Ennek során több helyen keveredtek az általános felügyelői és szakfelügyelői feladatok, de volt, ahol az általános felügyelőket iskolai állományba helyezték, sőt olyan is, hogy saját járási és városi szakfelügyelői hálózatot építettek ki. Végül a művelődésügyi miniszter két rendelettel⁵⁹ lényegében az 1955-ös szervezetet erősítette meg. *„A szakosított tantervű általános iskolák szaktárgyai a megyei, a többi tárgyak a járási, illetve a járási jogú városi szakfelügyelők hatáskörébe tartoztak. Az általánosan képző középiskolákat a megyei szakfelügyelők látogatták. A főváros és a megyei jogú városok közép- és általános iskolai szakfelügyeletet egyaránt gyakoroltak. Budapesten az alsós szakfelügyelet a kerületekhez tartozott.”*⁶⁰

Az évtizedforduló táján a felügyelet kettős irányítása nagyjából kiegyensúlyozott volt. A szakfelügyelet szakmai, azaz szaktudományos, de főként módszertani irányítását az OPI szaktanszékei végezték, míg a politikai irányítás elvben a minisztériumi szakelőadók felelőssége volt, akik viszont többségükben szintén az iskolából kerülve a főhivatalba, és inkább szakmai, mint politikai kérdéseket képviseltek. A kemény politikai vonalat inkább az iskolák általános politikai-ideológiai felügyeletét ellátó megyei párt- és tanácsi apparátus jelentette.

A fővárosi helyzet

A forradalmat követően ismét megalakult a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium, visszatérve a gyökerekhez. (Pl. újraindult a kezdő nevelők tanfolyama.) Az eredeti Szeminárium félévszázados évfordulójára a jól működő intézményt azonban megszüntették. 1960-ban költözött be épületébe a Fazekas Mihály Gimnázium. A Szeminárium helyett a 18 vezető szakfelügyelővel egy szakfelügyeleti és továbbképzési csoportot szerveztek, melyet rövid időre egyesítettek az ekkor létrejövő Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnáziummal. Ekkoriban került az általános iskolai és gimnáziumi szakfelügyelet irányítása az intézmény hatáskörébe. 1969-ben létrejött a Szakfelügyeleti és Továbbképzési Intézet.

A „decentralizált centralizmus” a hetvenes években

1969–71-ben a Köznevelésben újabb vita volt a felügyeletről,⁶¹ de a hatvanas évek második felétől komoly regionális kísérletek is zajlottak.⁶² A fentebb vázolt egyensúlyt az 1971-ben kiadott újabb tanácstörvény⁶³ borította fel, amely megerősítette a megyéket. Elvileg ez decentralizálást jelentett, azonban a megyei szakapparátusok az iskolai munkában a pedagógiai-szakmai megújulást kifejezetten gátolták, hiszen fő feladatuknak a pártállam védelmét tekintették, immár megnövekedett eszközeikkel. A decentralizálás másik eleme ugyanakkor az iskolák önállóságának a meghirdetése volt, ami viszont a „politikailag” megbízható igazgatók hatalmának a megerősítését jelentette a nevelőtestület „szakembereivel” szemben.⁶⁴ Így születtek a „kiskirály” megyei osztályvezetők és igazgatók.⁶⁵

Az 1972-os oktatáspolitikai párthatározat⁶⁶ a „nevelési szempontok” hangsúlyozásával az egyoldalú politikai-ideológiai hatásokat kívánta erősíteni, bírálva a szakfelügyelet szakmaiságát: *„Szinte kizárólag az oktatómunkát ellenőrzik, a nevelőtevékenységet alig.”* Az oktatási intézmények felügyeletét szabályozó miniszteri utasítás⁶⁷ az iskolák felügyeletét – az 1971-es tanácstörvény nyomán – a megyékre decentralizálta, a járássok vonatkozásában viszont centralizált.

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

6. táblázat: A szakfelügyelet 1972 után⁶⁸

Szint	Általános iskola	Középiskola
1.	Megyei vezető szakfelügyelő és szakfelügyelők	Fővárosi vezető szakfelügyelő és szakfelügyelők (azonos személyek mindkét iskolafokozatra)
2.	Megyei városi szakfelügyelő Fővárosi kerületi alsós szakfelügyelő	Megyei szakfelügyelő

A fentebb hivatkozott 150/1972. (MK 24.) MM sz. utasítás által meghatározott, Szébenyi Péter által „decentralizált centralizmusnak” nevezett rendszer feladat-meghatározásai a szakfelügyelők számára a következők voltak:

a) „Ellenőrzi a szakterületére vonatkozó pedagógiai dokumentumok követelményrendszerének és a szocialista pedagógia elveinek érvényesülését, a munka személyi és tárgyi feltételeinek állapotát, és <u>tapasztalatairól az intézmény vezetőjét, az intézményt fenntartó és a felügyeletet működtető szervezet tájékoztatja.</u>   b) <u>Segíti az intézmények vezetőinek pedagógiai irányító, ellenőrző és értékelő munkáját a szakterületen folyó tevékenység eredményeinek és fogyatékságainak feltárásával, módszerek, eljárásrendszerek ajánlásával, az intézményen belüli önképzés és továbbképzés irányának megjelölésével, a pedagógiai kezdeményezések támogatásával.</u>   c) <u>Szervező munkájával és felügyeleti tapasztalatainak ismertetésével segíti a felügyeletet működtető tanácsai szerv, valamint a felügyeleti körzetéhez tartozó intézmények továbbképzési tevékenységét.</u>   d) <u>Segíti a szaktárgyi munkaközösségek munkáját.</u>   e) <u>Szakmai vizsgálatokat folytat, elemzéseket végez, javaslatokat dolgoz ki szakterülete problémáinak feltárására, tennivalóinak meghatározására a felügyeletet működtető tanácsai szerv által meghatározott rend szerint.</u>⁶⁹

Látható tehát, hogy elsősorban a hatalmat képviselő tanácsai szerveket és igazgatókat kellett kiszolgálni, a nevelők segítségére csak a d) pont utal. Ezt nevezi Szébenyi „igazgatóközpontú” szakfelügyeletnek, hiszen a szakfelügyelő legfontosabb feladata az intézményvezetés fejlesztése volt, mivel „a nem szakos igazgató a szakfelügyeleti útmutatással sem vált szakemberré, és így ellenőrizni is csak formálisan tudott.”⁷⁰ Ugyanakkor egy kutatás alapján Mezei Gyula megállapította, hogy a „szakfelügyelet felismerte és munkája középpontjába állította a tanítás-tanulás korszerűsítésével kapcsolatos felügyelői feladatokat.”⁷¹ Így tehát a szakfelügyelői gyakorlatban a hatvanas évek didaktikai-metodikai korszerűsítési törekvései eredményeként a következő évtizedre a gyakorlati került túlsúlyba.

E kettősség legtipikusabb terméke az 1973-ban megjelent *általános iskolai felügyeleti útmutató* volt.⁷² Ez egyrészt szorgalmazta, hogy a szakfelügyelő figyelme kiterjedjen „a tárgy korszerű tanítására; a tanulók aktivitására, gondolkodtatására, képességeik és készségeik kifejtésére; a szemléltetési lehetőségek, illetve a tanulói munkaeszközök hasznosítására,

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

a könyvtár, az audiovizuális eszközök felhasználására, a szertárgyarapító tevékenységre; a tehetségesekkel és a leggyengébbekkel való differenciált foglalkozás helyzetére; tantárgyi eredményvizsgálatokra, azok elemzésére stb.”. Másrészt viszont előírta, hogy „a felügyelő az alapidokumentumok és az érvényes jogszabályok végrehajtását ellenőrzi”, „elsőrendű követelmény a közoktatás-politikai tájékozottság és szemlélet”, „a felügyelő tevékenysége az intézményvezetés fejlesztésére irányul”, mivel az intézmény igazgatója „iskolájában és nevelői körében első fokú felügyelői feladatokat lát el”, s ezen belül „az egyes nevelők szakmai, szaktárgyi tevékenységét is felügyeli”. Tehát „felelnek” a szakmai-fejlesztő és a politikai-ellenőrző funkciók. Az utóbbiak túlsúlyát az „összehangolt megyei felügyeleti terv” biztosította, amely magukat a szakfelügyelőket tartotta kordában. Még az elemzett útmutató megjelenése előtt volt egy minisztériumi munkabizottsági javaslat a „szakmai” (szakfelügyeleti) és „hatósági” (tanácsi) irányítás különválasztására,⁷³ de ezt a központi párt- és állami vezetés nem fogadta el, így maradt a szakfelügyelet a megyei politikai hatalom kiszolgálója.

Megszűnt a minisztériumi szakelőadói rendszer is, amely feladatainak egy jelentős részét (pl. tankönyv- és taneszközjegyzékek összeállítása, érettségi, tanulmányi versenyek stb.) az OPI vette át. Ez viszont az intézményre olyan adminisztratív feladatokat rótt, amelyek a szakmaiság rovására mentek. Különösen elhibázottnak bizonyult az 1973-ban az OPI-ban létrehozott Országos Szakfelügyeleti és Továbbképző Központ⁷⁴, amely „felhígult” a korábbi minisztériumi szakelőadókkal, akik politikai súllyal már, szakmetodikaival pedig még nem rendelkeztek. Még nagyobb hibának bizonyult elemzésünk szempontjából az OPI szaktanszéki rendszerének 1976-os felszámolása, mellyel az a minisztérium háttérintézményévé vált, bár a szakmaiságot sem lehetett teljesen háttérbe szorítani.

Ennek ékes bizonyítéka volt az 1978-as tantervek előkészítése és elkészítése, társadalmi vitája, a bevezetés elő- és felkészítése (útmutatók, tankönyvek készítése és kipróbálása), utóvizsgálatok és korrekciók elvégzése, melyek megerősítették az OPI szakmai helyzetét, közelebb hozva egymáshoz a tantárgygondozókat és szakfelügyelőket. A szakfelügyelők tekintélye újra megerősödött, ugyanakkor a megyék által vezérelt „decentralizált centralizmus” akadályozó tényező maradt. Ezért került először egy 1982-ben készült OPI-javaslat formájában megfogalmazásra a radikális átalakítás terve.

A Fővárosi Pedagógiai Intézet tevékenysége

1972-ben újból létrejött a Fővárosi Pedagógiai Intézet. Hozzá tartozott az általános felügyelet is, mellyel az egyes budapesti kerületi oktatási osztályok felügyelete is az intézet feladatává vált. Itt tehát – az országostól eltérően – megvalósult az általános és szakfelügyelet egységes szervezete és irányítása. Ez az „idilli” állapot két év múltán megszűnt, mert a felsőbb szervek a tanácstörvénnyel ellentétesnek vélték ezt a rendszert. (Így is volt, de ez a tanácstörvény hibája!) Az Intézet ezt követően csak a szakfelügyeletet működtette.⁷⁵ Ezt a rendszert 1987-ben váltotta fel az új, szaktanácsadói rendszer.

A szakfelügyelet felszámolása

Szebenyi Péter 1982-ben, az OPI vezető munkatársaként javaslatot fogalmazott meg az OPI igazgatótanácsa számára a szakfelügyeleti rendszer átalakításáról.⁷⁶ Ennek szándéka az volt, hogy a szakfelügyeletet kivonja a hierarchikus irányításból (pártközpont → megyei pártbizottság → megyei tanács → szakfelügyelők → igazgatók → tanárok), és új modellt állítson fel. Az alá- és fölérendeltségi rendszer helyett azt javasolta, hogy a körzeti, városi,

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

illetve nagyvárosok esetén a kerületi munkaközösségek közösen végezzenek tantárgyfejlesztési munkákat, és ezek vezetői lássák el a szaktanácsadói feladatokat. Utóbbiak saját iskolájukban bemutató foglalkozásokat tartanának, irányítanak a munkaközösség tantárgyi vizsgálatait, tapasztalatokat gyűjtve tanácsokat adnának a körzeti iskoláinak, terjesztenék az országos és nemzetközi szaktudományos és pedagógiai eredményeket. Emellett a megyei pedagógiai intézetekben is dolgoznának tantárgyi szakmethodikusok, akik segítenék a munkaközösség-vezetőket, azok továbbkésztését irányítva, és összefogva a megyei szintű vizsgálatokat, kísérleteket. Az OPI-ban is működnének tantárgyanként országos szakmethodikusok, akiknek munkaközösségei a megyei szakmethodikusokból állnának. Az OPI-s szaktárgyi methodikusok feladata lenne az országos és nemzetközi eredmények eljuttatása a megyék szakembereihez, illetve a kiváló ottani kezdeményezéseknek országos nyilvánosságot teremteni. Mindezt országos rendezvények szervezésével, kiadványok szerkesztésével, az országos tematikus vizsgálatok irányításával biztosítanák.

Ebben a rendszerben a javaslat szerint körzeti, megyei és országos szinten egyaránt munkaközösségek dolgoznának, egyenjogú tagokkal, mely rendszerben a munkaközösség-vezetők csak összefogó, irányító szerepet töltenének be. A lényeg, hogy kizárólag építő-fejlesztői, és nem felügyeleti-ellenőrzői feladataik lennének. Ez utóbbi feladatokat a tanácsok mellett működő „általános felügyelet” gyakorolná.

7. táblázat: A fejlesztési és a felügyeleti hálózat szétválasztásának terve⁷⁷

Szakmai hálózat	Felügyeleti hálózat
Országos szakmethodikus Szakmethodikusok munkaközössége	Művelődési Minisztérium
Megyei szakmethodikus Tanácsadók munkaközössége	Megyei Tanács Művelődési Osztály Általános felügyelők
Munkaközösségvezető-tanácsadó Körzeti munkaközösség-vezető	Városi Tanács Művelődési Osztály Általános felügyelők

Ez a javaslat lényegében a szakfelügyelet tanácsadói rendszerrel való felváltását szorgalmazta, ami az 1985. évi oktatási törvény⁷⁸ nyomán kiadott, a szaktanácsadásról szóló rendelettel be is következett.⁷⁹ Ezzel, a szovjet blokk országait tekintve egyedülálló módon az állam lemondott arról a legjelentősebb adminisztratív eszköztől, amellyel közvetlenül ellenőrizhette azt, ami az iskolákban történik. Az eddig ellenőrző szerepet betöltő szakfelügyelők közül segítők, nevesítve „szaktanácsadók” lettek. Újabb jelentős változást jelentett a művelődési miniszter egy 1987-es rendelete,⁸⁰ amely „az oktatásügy tanácsai irányítását az iskola működése feletti törvényességi felügyeletre” korlátozta. Ez a rendszer azonban adott kibúvókat. Pl. „A helyi irányítás ellenőrzi a nevelési-oktatási intézmény működésének törvényességét, különösen, hogy ... nevelési-oktatási feladatait jogszabályok, a központi nevelési programok, illetőleg a nevelési és oktatási tervek keretei között határozza meg.”⁸¹ A nehézség csupán az volt, hogy ebben a munkában építeni kellett „...a nevelési-oktatási intézmény belső ellenőrzésének tapasztalataira, a fővárosi, megyei pedagógiai intézet, az országos szaktanácsadást ellátó intézet adataira, elemzéseire...”,⁸² mely intézményeknek ugyanakkor nem volt adatszolgáltatási kötelezettségük.

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

Nem egy helyen azonban a szaktanácsadás leple alatt egészen a rendszerváltoztatásig működött a szakfelügyelet. A végső kegyelemdőfést az 1990. évi önkormányzati⁸³ és az 1991. évi hatásköri törvény⁸⁴ adta meg, melyek a szakmai felügyeleti jog gyakorlását végképp lehetetlenné tették, az iskolák törvényességi felügyeletét pedig a jegyzőkre bízta.

Összegzés (I–II. rész)

- 1) A *közoktatás ügye* szerves fejlődés eredményeként alakult át egyházi kiváltságból királyi felségjoggá, majd a polgári állam egyik alapfeladatává. A szocialista időszak – különösen annak első évtizede – extrém központosítással kezelte ezt a területet (is), és csak uralma végén kezdett visszatérni a kiegyensúlyozottabb szabályozás útjára.
- 2) Magyarországon a világon elsők között jött létre *iskolai felügyelet*. Fokozatosan vált külön egymástól a népiskolai és középiskolai, a tanügy-igazgatási és tanulmányi, végül a tanulmányi és a tantárgyi szakfelügyelet. (Ez utóbbi csak néhány európai országra jellemző.)
- 3) A *helyi önkormányzatoknak* jelentős szerepe volt a XIX. századi iskolafelügyeletben. Ez a XX. században fokozatosan gyengült, majd a második világháború után – a többi szocialista országhoz hasonlóan – szinte teljesen meg is szűnt.
- 4) Az állami és a fenntartói (egyházi, városi, községi stb.) viszonyában sajátos magyarországi jogintézmény az *állami főfelügyeleti jog*, ami szintén csak a pártállamiság idején szűnt meg, az önkormányzatiság felszámolásával. Másképpen fogalmazva az állami főfelügyelet és a közvetlen fenntartói felügyelet együttélésének mély gyökerei vannak Magyarországon.
- 5) Ahogy másutt, nálunk is korán felszínre került a *szakfelügyelet ellenőri és tanácsadói oldala* közötti ellentmondás. Az viszont magyar sajátosság, hogy – főleg az 1930-as évektől – az ellenőrzés – sajnálatosan – inkább aktuálpolitikai, a tanácsadás viszont – örömdetesesen – szakmai-pedagógiai-módszertani jelleget öltött. Ennek az ellentmondásnak a kiküszöbölésére tett kísérletet a szaktanácsadás, a politikai beavatkozást kiküszöbölendő.⁸⁵
- 6) Az itt nem elemzett *tanácsadói rendszerben* a szakmai ellenőrző funkció elmaradása – más tényezőkkel együtt – az iskolai oktatás színvonalának az eséséhez vezetett. Célszerűnek látszott tehát – különösen különböző minőségbiztosításokkal körülbástyázott legújabb világunkban – a politikai sallangoktól megtisztított *tanfelügyelet* visszahozása. Ugyanakkor a szakos felügyelet kérdése a mai napig nem látszik megoldottnak. Vagyis a felügyelet és a fejlesztő-szolgáltató hálózat különválasztásával, és együttes fejlesztésével célszerű továbbhaladni.
- 7) A *pedagógusok továbbképzése* a XX. század elejétől kezdett rendszeres és szervezett jelleget ölteni hazánkban. Ennek olyan európai mércével is jelentős intézményei születtek, mint a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium, de nem kevésbé volt jelentős – bár messze nem olyan önálló – a pártállami időszakban a jogutódnak tekinthető Fővárosi Pedagógiai Intézet, valamint az Országos Pedagógiai Intézet sem. Ez utóbbi jelentős érdemeket szerzett az akkoriban újdonságnak számító „pedagógus módszertani szabadság” megteremtésében. Ilyen irányító központra a demokratikus viszonyok közepette is szükség van.

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

IRODALOM

Felhasznált dokumentumok

- *A községi iskolaszékek, valamint a községi elemi népiskolák tanítói, illetve igazgató/tanítói számára kiadott utasítás érvényben lévő rendelkezései, valamint az utasítást kiegészítő újabb rendelkezések* (1939). Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest.
- A 4155/1949/152. sz. kormányrendelet, melynek végrehajtásáról a 1210/57-1949. (184) VKM. sz. rendelet intézkedett.
- *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai* (1951). Szikra, Budapest.
- A művelődésügyi miniszter 72/1957. (MK. 13.) MM. sz. utasítása a Középiskolai felügyeleti szabályzatról.
- A vallás- és közoktatásügyi miniszter 999/1946. sz. rendelete az állami népiskolai gondnokságok megszüntetéséről szóló 1946. évi 2290. sz. M. E. sz. r. végrehajtása tárgyában.
- *Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai* (Az MSZMP Központi Bizottsága 1972. június 4–15-i ülése). Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- *Az általános iskolai felügyelet módszertani útmutatója* (Művelődésügyi Minisztérium Általános Iskolai Főosztály). Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.
- DEZSŐ Lipót (1936): *Népiskolai rendeletek gyűjteménye*. A Dunántúli Népművelő Kiadóhivatala, Szombathely.
- 1200/k-13/1949. IV. VKM szabályzat az iskolafelügyeletről.
- *Gimnáziumi felügyelői útmutató* (1973). Művelődésügyi Minisztérium, Budapest.
- GÖNCZÖL Enikő (szerk.) (1989): *Szemelvények a magyarországi állami iskolafelügyelet központi jogi szabályozásának dokumentumaiból 1715–1948*. ÁSZI, Budapest.
- *Hivatalos Közlöny* 1893–1944, 1-42. évf.: A vallás és közoktatásügyi miniszter 1935. évi 7000 eln. sz. rendelete; A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 3500/1936. eln. sz. rendelete.
- Irányelvek a fővárosi szakfelügyelet munkájához (1977). Bp. Fővárosi Tanács VB. Művelődésügyi Főosztály. *Budapesti Nevelő*, 13. évf. 2. sz. 3-18.
- *Közoktatásügyi, Oktatásügyi és Művelődésügyi Miniszteri rendeletek, utasítások*: A közoktatási miniszter 1212-F-1/1951. IV. sz. rendelete; 33/1955. (O. K. T. 8.) O. M. sz. miniszteri utasítás; 72/1957. (MK. 13.) MM. sz. utasítás; 188/1968. (M. K. 23.) utasítás; 120/1969. (M. K. 7.) sz. utasítás; 150/1972. (MK 24.) MM sz. utasítás; 14/1978. MM sz. rendelet; 11/1985. MM sz. rendelet.
- *Magyarországi Rendeletek Tára 1867–1945 kötetei, 1–79. folyam*. A m. kir. minisztérium 1939. évi 6.000. M. E. sz. rendelete; A m. kir. minisztérium 1940. évi 7.880. M. E. sz. rendelete; A vallás- és közoktatásügyi miniszter 56.000/1945.sz. a. kelt rendelete.
- PIRISI Jánosné (1977): *A felügyeleti rendszer működését szabályozó dokumentumok*. Oktatási Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézet, Budapest.
- *Törvények*: 1935. évi VI. tc. a közoktatásügyi igazgatásról; 1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról; 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről; 1971. évi I. törvény a tanácsokról; 1985. évi I. törvény az oktatásról; 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról; 1991. évi XX. törvény a helyi önkormányzatok és

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről.

- *Utasítás a Körzeti Iskolafelügyelők és a Kir. Tanfelügyelői Hivatalok iskolalátogató tagjai részére* (1935). Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- *Útmutató a „járási” (városi, kerületi) általános tanulmányi felügyelők és szakfelügyelők számára* (1957) MM. Ált. Isk. Főoszt., Budapest.
- *Útmutató a tanulmányi és a szakfelügyelők, valamint a művelődésügyi osztályok iskolalátogató dolgozói részére* (1958). MM. Ált. Isk. Főoszt., Budapest.
- *VKM rendeletek (1945 után): 1210/57-1949. (184) VKM. sz. rendelet; 999/1946. sz. rendelet; 1210/57-1949. (184) sz. rendelet; 1200/k-13/1949. IV. VKM szabályzat.*

Felhasznált szakirodalom

- *A felügyelet szerepe, feladatai, munkamódszere a közoktatás irányításában* (1981). Szerk. LIGETINÉ VEREBÉLY Anna – MIHÁLY Ernő. MM Vezetők. és Továbbk. Int., Budapest.
- GÖNCZÖL Enikő (1989): *A magyarországi állami iskolafelügyelet rövid története – a kezdetektől 1948-ig*. OPI, Budapest.
- HAJDU Lajos (1987): *A Magyar Királyi Helytartótanács Tanulmányi Bizottságának tevékenysége az 1776-1783 közötti időszakban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HALÁSZ Gábor (1984): *Felügyelet és oktatásirányítás: történeti – szociológiai elemzés 1945-től napjainkig*. Oktatáskutató Intézet, Budapest. (Tervezéshez kapcsolódó kutatások 93.)
- HÓMAN Bálint (1935): *A közoktatásügyi igazgatás ujjaszervezése*. M. Kir. Állami Nyomda, Budapest.
- HUNYADI Zoltán – MANN Miklós (1997): *A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium története*. (Bárczy István könyvtár 3.) FPI, Budapest.
- KNAUSZ Imre (1994): *A közoktatás Magyarországon 1945–1956*. Kandidátusi értekezés, kézirat.
- KOVÁCS Lajos (1982): *Nehéz hűség*. (Zala megyei kísérlet) Tankönyvkiadó, Budapest.
- LIGETINÉ Verebély Anna (1972): *Általános felügyelők pedagógiai vizsgálata*. FPI, Budapest.
- MANN Miklós (2002): *Budapest oktatásügye 1873–2000*. Ökonet, Budapest.
- MÉSZÁROS István (2000): *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*. Szent István Társulat, Budapest.
- MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla (1999): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- MEZEI Gyula (1981): *A felügyeleti munka időszerű kérdései: Készült a tanártovábbképzés céljaira / [közr. az] Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Neveléstudományi Tanszék, Budapest.*
- MEZEI Gyula (1978): *A felügyelet szerepe az iskolai munka korszerűsítésében*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- MEZEI Gyula (1974): *A magyar közoktatásirányítás (különösen az iskolafelügyelet) fejlődésének történeti áttekintése*. OPKM, Budapest.
- MEZEI Gyula – BENEDEK András (2005): *A közoktatás rendszere 1. Történeti áttekintés*. Mai iskolai rendszerünk. 8. kiad. Budapest, 195–205.

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

- NAGY Katalin – ZRINSZKY László (összeáll.) (1980): *Az általános és a szakfelügyelet funkciói, feladatai, módszerei*. MM Vezetőképző és Továbbképző Intézet, Budapest.
- *Országos Pedagógiai Intézet 1962–1972*. Szerk.: BORI István. OPI, Budapest.
- PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András (1994): *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- SIMON Gyula (1979): *A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- SZEBENYI Péter (1985): *A szaktanácsadói rendszer fokozatos kialakítása*. Szakmai háttéranyag az MM közoktatás-fejlesztési akciótervéhez. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
- SZEBENYI Péter (1986): *Felügyelet és pedagógus-továbbképzés a Szovjetunióban*. OPI, Budapest.
- SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZABÓ László Tamás (1988): *A rejtett tanterv*. Magvető Kiadó, Budapest.

Cikkek, tanulmányok

- AGÁRDI László (1936): Az iskolai felügyelet. *Magyar Középiskola*, 29. évf. 10. sz. 300–305.
- Az iskolai élet demokratizmusáról, a felügyeletről és az ügyvitel egyszerűsítéséről (Az MM munkabizottságának „problémavázlata”) (1972). *Köznevelés*, 28. évf. 5. sz. 9–13.
- BÁLINT Béla (1965): Szakfelügyelői gyakorlatom. *Köznevelés*, 21. évf. 10. sz. 385–386.
- BARANYAI József (1971): Korszerűség és felügyelet. *Köznevelés*, 27. évf. 24. sz. 6.
- BENKŐ Istvánné (1969): Szakfelügyelet – tudás – emberség. *Köznevelés*, 25. évf. 20. sz. 11-12.
- BODÓ László (1973): Országos Szakfelügyeleti és Továbbképző Központ. *Köznevelés*, 29. évf. 33. sz. 11.
- B. SAÁR Zsuzsa (1965): Beugorjék-e a 'szaki'? *Köznevelés*, 21. évf. 10. sz. 386–387.
- FABULYA László (1973): A felügyelői munka funkciói. *Pedagógiai Szemle*, 23. évf. 9. sz. 836-842.
- FABULYA László (1974): A felügyelői tevékenység tárgya. *Pedagógiai Szemle*, 24. évf. 3. sz. 222-228.
- FABULYA László (1965): Hogyan lehetne könnyíteni a felügyelők terheit. *Köznevelés*, 21. évf. 2. sz. 64–65.
- GYÓRI György – P. KOVÁCS Imre (1975): A Köznevelés kerekasztala Fejér megyében – Az általános és a szakfelügyelet munkájáról. *Köznevelés*, 30. évf. 43. sz. 6–9.
- HERNÁDI Konrád – FEKETE József (1966): Az ideiglenes felügyeleti szabályzatról. *Köznevelés*, 22. évf. 4. sz. 150–152.
- *Időszaki jelentése a budapesti tanfelügyelőnek az 1868/69. tanévről*. Pest.
- JUHÁSZ Gyula (1960): Az általános iskolai felügyelet időszerű kérdései. *Köznevelés*, 15. évf. 9. sz. 581.
- KÁLMÁN Gyula (1965): Munkánk néhány tartalmi kérdése. *Köznevelés*, 21. évf. 11. sz. 424.
- KELEMEN Elemér (1972): A felügyeletről. *Köznevelés*, 17. évf. 5. sz. 11–13.
- KELEMEN Elemér (2003): Az 1777. évi Ratio Educationis jelentősége a magyar oktatás történetében. *Könyv és Nevelés*, 5. évf. 1. sz. 78–85.
- KISBALÁZS György (1970): Mire való a felügyelet? *Köznevelés*, 26. évf. 13. sz. 10–11.

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

- KOTNYEK István (1990): Az állami tanfelügyelet. *Nevelés- és művelődéstörténeti közlemények*, 1. évf. 2. sz. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főisk., Kaposvár, 15-22.
- LENGYEL Sándor (1965): Aktatologatás, bírálgatás vagy felügyelet, *Köznevelés*, 21. évf. 4. sz. 143–145.
- MARGÓCSY József (1954): A szakfelügyelet néhány kérdéséről. *Köznevelés*, 10. évf. 8. sz. 181–182.
- MÉSZÁROS István (1977): A népiskolai felügyelet hazai kezdetei. *Tanítóképző Főiskolai Tudományos Közlemények* 12. Debrecen, 201–206.
- MEZEI Gyula (1980): A felügyelet helye, szerepe a közoktatás-irányítás rendszerében. *Budapesti Nevelő*, 16. évf. 2. sz. 5–14.
- MEZEI Gyula (1996): Szakfelügyelet – szaktanácsadás. *Új Pedagógiai Szemle*, 46. évf. 1. sz. 41-47.
- NAGY Péter Tibor (1992): Állam, egyház, oktatás 1848–1945. *Educatio*, 1. évf. 1. sz. 34-44.
- NAGY Péter Tibor (1986): A közoktatásirányítás reform keretei a harmincas években. *Magyar Pedagógia*, 86. évf. 1. sz. 411–423.
- NAGY Péter Tibor (1985): A tanügyigazgatás totalitárius átszervezése Magyarországon (1935-1945). *Pedagógiai Szemle*, 35. évf. 2. sz. 126-136.
- PETERKA Gabriella (1984): Az iskolai szakfelügyelet története. *A Biológia Tanítása*, 23. évf. 6. sz. 161-167.
- RAJCSI Péter Pál (1990): A tankerületi királyi főigazgatóságok működése 1936–1945 között. *Nevelés- és Művelődéstörténeti Közlemények*, 1. évf. 2. sz. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 23–34.
- SZABÓ József (1989): Közoktatás-irányításunk vázlatos története 1950-ig. *Pedagógiai Műhely*, 15. évf. 4. sz. 8–13.
- SZABOLCS Ottó (1964): Felügyelet és papír. *Köznevelés*, 20. évf. 22. sz. 868.
- SZALÓKI László (1972): Általános felügyelet és szakfelügyelet. *Köznevelés*, 28. évf. 5. sz. 9–10.
- SZÁZDI Antal (2006): A közoktatás-ellenőrzés történeti vázlata. *Budapesti Nevelő*, 42. évf. 3-4. sz. 97-118.
- SZEBENYI Péter (1994): Fejezetek a tankönyvjóváhagyás történetéből. *Educatio*, 3. évf. 4. sz. 599–622.
- SZEBENYI Péter (1992): Iskolafelügyelet és pedagógiai szolgáltatás. *Budapesti Nevelő*, 28. évf. 4. sz. 3–13.
- SZEBENYI Péter (1987): *Szakfelügyelet – szaktanácsadás – pedagógiai önállóság*. In: Komlóssy Ákos (szerk.): Az iskola és a pedagógus önállósága: Az oktatási törvény oktatásirányítási és pedagógiai kulcskérdései: [Összeállítás a TIT Szegedi XXIV. Pedagógiai Nyári Egyetemén elhangzott előadásokból] TIT, Szeged.
- SZEBENYI Péter (1989): Pedagógiai Intézetek Európában. *Köznevelés*, 44. évf. 40. sz. 6–7.
- SZÉKELY Béla – LÁSZLÓ József (1952): A tanulmányi felügyelet új rendje. *Köznevelés*, 8. évf. 18. sz. 753–754.
- SZÍJ László (1954): A tanulmányi felügyeletről, *Köznevelés*, 10. évf. 4. sz. 91–92.
- SZÜDI János (2008): Az ellenőrzés rendszere a közoktatásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 58. évf. 8-9. évf. 3–31.

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

- TARI János (1965): A jó felügyelő portréja. *Köznevelés*, 21. évf. 5. sz. 183–184.
- TARI János (1969): Népszerűtlen emberek az iskolában. *Köznevelés*, 25. évf. 13. sz. 15–16.
- TARI János (1970): Az összegzés ürügyén. *Köznevelés*, 26. évf. 1. sz. 7.
- TOLDY Margit (1954): Az általános iskolafelügyelet az új szervezeti felépítésben. *Köznevelés*, 10. évf. 24. sz. 462–463.
- TÓTH András (1972): A felügyelet feltételei. *Köznevelés*, 28. évf. 5. sz. 10–11.

ABSTRACT

Katona, András

The history of the school inspectorate in Hungary, Part 2 (from 1935 till the change of system)

School inspectorate, general (study) inspectorate, teaching inspectorate, professional inspectorate, local and central (state) inspectorate, chief inspectorate, inspectorate system... Different according to period and system, and yet expressions with similar content, which were not always among the favorites of pedagogues. Still– all the way up to the change of system – they have shown their work to be necessary, for the most part, in inspection, or in better cases, in assistance, in charting the world of school, in support. Put a little more scientifically: the system of school inspection in Hungary operated from the second half of the 18th century to the time the 1985 Education Act took force, but typically in the period until the change of system, as a control mechanism of the centralized, public education management system, then, after about a quarter of a century of absence, recently started to operate again. Basically, the study tracks the development of school inspection in Hungary over more than two centuries, between 1777 and 1985, and in our second publication, in the period from the establishment of the Bálint Hóman unified professional inspection system in 1935 to the change of system in 1989/1990.

JEGYZETEK

¹ Az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) TÁMOP 3.1.1-11/1-2012-0001 Európai Unió projekt 2. alprojektje (A pedagógiai-szakmai intézményrendszerének kialakítása) keretében *A pedagógiai-szakmai szolgáltatások hazai történetének áttekintése, elemzése* témában elvégzett kutatás 2014-ben készült szakmai háttéranyaga.

² Pedagógiai lexikon I. köt. (1997). Főszerk.: BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 489. (A „felügyeleti rendszer” szócikk szerzője: KAJÁN László)

³ URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7974> (Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 7.)

⁴ „Hóman Bálint élete főművének tekintette a tanügyigazgatás szervezeti átalakítását, egyszerűsítését, ésszerűsítését célzó 1935. évi VI. törvényt.” (MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla /1999/: Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Osiris Kiadó, Budapest, 380.)

⁵ HÓMAN Bálint (1935): *A közoktatásügyi igazgatás újjászervezése*. M. kir. Állami Nyomda, Budapest.

⁶ 1935. évi VI. tc. 1. §

⁷ 1935. évi VI. tc. 4. §

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

⁸ 1935. évi VI. tc. 2–3. §

⁹ 1935. évi VI. tc. 13–14. §

¹⁰ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 113. nyomán.

¹¹ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 11801/1932. VIII/e. sz. rendelete az iskolai tankönyvválasztások korlátozása és a tankönyvek árának leszállítása tárgyában: *Hivatalos Közlöny*, 40. évf. 2. sz. 5–6. Idézi: SZEBENYI Péter (1994): Fejezetek a tankönyvjóváhagyás történetéből. *Educatio*, 3. évf. 4. sz. 599–622.

URL: http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=39

(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 7.)

¹² A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 3500/1936. eln. sz. rendelete a közoktatásügyi igazgatásról szóló 1935: VI. törvénycikk életbe léptetése tárgyában: *Hivatalos Közlöny*, 44. évf. 12. sz. 199–200.

¹³ Idézi: SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 113.

¹⁴ A vallás és közoktatásügyi miniszter 1935. évi 7000 eln. sz. rendelete a népoktatási, körzeti iskolafelügyelők számára kiadott utasítás Utasítás életbe léptetése tárgyában. *Hivatalos Közlöny*, 1935. 43. évf. 23. sz. 325–327. (Ld. még: *A községi iskolaszékek, valamint a községi elemi népiskolák tanítói, illetve igazgató/tanítói számára kiadott utasítás érvényben lévő rendelkezései, valamint az utasítást kiegészítő újabb rendelkezések /1939/*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest.)

¹⁵ *Utasítás a Körzeti Iskolafelügyelők és a Kir. Tanfelügyelői Hivatalok iskolalátogató tagjai részére* (1935). Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest nyomán. Idézi: SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 114–117.

¹⁶ A vallás és közoktatásügyi miniszter 1935. évi 7000 eln. sz. rendeletével kiadott utasítás a népoktatási körzeti iskolafelügyelők számára kiadott Utasítás életbe léptetése tárgyában. *Hivatalos Közlöny*, 43. évf. 23. sz. 325–327. (Ld. még: *A községi iskolaszékek, valamint a községi elemi népiskolák tanítói, illetve igazgató/tanítói számára kiadott utasítás érvényben lévő rendelkezései, valamint az utasítást kiegészítő újabb rendelkezések /1939/*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest.)

¹⁷ Magyarország tankerületi beosztása a középiskolák tekintetében. Közzététetett a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1884. évi 17.916. sz. rendeletével. In: *Magyarországi Rendeleték Tára*, 17. folyam, 879–883.

A rendelet megtekinthető az Országgyűlési Könyvtár oldaláról elérhető Rendeleték Tárában URL: <http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start>

(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 8.)

¹⁸ Magyarország tankerületi beosztása a középiskolák tekintetében. (A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1884. évi 17.916 sz. alatt kelt rendeletével megállapított beosztás, kiigazítva az 1891. évi állapot szerint. In: *Magyarországi Rendeleték Tára*, 25. folyam, 1300–1308.)

A rendelet megtekinthető az Országgyűlési Könyvtár oldaláról elérhető Rendeleték Tárában URL: <http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start>

(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 8.)

¹⁹ 1935. évi VI. tv. a közoktatásügyi igazgatásról.

URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7974> (Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 9.)

²⁰ A m. kir. minisztérium 1939. évi 6.000. M. E. sz. rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt területeken a közoktatásügyi igazgatásról. In: *Magyarországi Rendeleték Tára*, 63. folyam, 851–852.

A rendelet megtekinthető az Országgyűlési Könyvtár oldaláról elérhető Rendeleték Tárában URL: <http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start>

(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 10.)

²¹ A m. kir. minisztérium 1940. évi 7.880. M. E. sz. rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi területeken a közoktatásügyi igazgatás szervezetének megállapításáról. In: *Magyarországi Rendeleték Tára*, 64. folyam, 3165–3166.

A rendelet megtekinthető az Országgyűlési Könyvtár oldaláról elérhető Rendeleték Tárában URL: <http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start>

(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 10.)

²² SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 118.

²³ AGÁRDI László (1936): Az iskolai felügyelet. *Magyar Középiskola*, 29. évf. 10. sz. 300–305.

²⁴ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 119.

²⁵ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 56.000/1945.sz. a. kelt rendelete. In: *Magyarországi Rendeleték Tára*, 78. folyam. Magyar Belügyminisztérium, Budapest, 534–535.

A rendelet megtekinthető az Országgyűlési Könyvtár oldaláról elérhető Rendeleték Tárában URL: <http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start> (Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 10.)

²⁶ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 75.000/1946. sz. rendelete az általános iskola tantervének életbeléptése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 2. évf. 157. sz.

²⁷ A vallás és közoktatásügyi miniszter 999/1946. sz. rendelete az állami népiskolai gondnokságok megszüntetéséről szóló 1946. évi 2290. sz. M. E. sz. r. végrehajtása tárgyában.

²⁸ KNAUSZ Imre: *A közoktatás Magyarországon 1945–1956*. c. kandidátusi értekezésében azt állítja, hogy ez beletartozik az 1935-ben megkezdődött centralizációs és egyszerűsítő szándékú intézkedéssorozatba (15. p.), de vélekedésünk szerint ebbe belejátszott a népiskola intézményét felszámoló általános iskola létrehozatala is.

URL:

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:s5RzhGdABYMJ:mek.oszk.hu/10000/10080/10080.odt+&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-a>

(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 10.)

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

- ²⁹ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 120. nyomán.
- ³⁰ 4155/1949/152. sz. kormányrendelet, melynek végrehajtásáról a 1210/57-1949. (184) V. K. M. sz. rendelet intézkedett.
- ³¹ 1200/k-13/1949. IV. VKM szabályzat az iskolafelügyeletről.
- ³² Csak 1951-től hívták így őket.
- ³³ In: KNAUSZ Imre: *A közoktatás Magyarországon 1945–1956.* 81.
URL:
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:s5RzhGdABYMJ:mek.oszk.hu/10000/10080/10080.odt+&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-a>
(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 10.)
- ³⁴ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 120. nyomán. Vö.: SZABÓ László Tamás (1988): *A rejtett tanterv.* Magvető Kiadó, Budapest.
- ³⁵ HALÁSZ Gábor (1984): *Felügyelet és oktatásirányítás: történeti – szociológiai elemzés 1945-től napjainkig.* Oktatókutató Intézet, Budapest, 23.
- ³⁶ HALÁSZ Gábor (1984): *Felügyelet és oktatásirányítás: történeti – szociológiai elemzés 1945-től napjainkig.* Oktatókutató Intézet, Budapest, 25.
- ³⁷ 1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról.
URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8374>
(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 11.)
- ³⁸ *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai* (1951). Szikra, Budapest, 175–181.
- ³⁹ A közoktatási miniszter 1212-F-1/1951. IV. sz. rendelete az általános és középiskolák felügyelete tárgyában. *Közoktatásügyi Közlöny, 1. évf. 2. sz. 17–23.*
- ⁴⁰ SZÉKELY Béla – LÁSZLÓ József (1952): A tanulmányi felügyelet új rendje. *Köznevelés, 8. évf. 18. sz. 753–754.* nyomán.
- ⁴¹ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 122. nyomán.
- ⁴² A közoktatási miniszter 1212-F-1/1951. IV. sz. rendelete az általános és középiskolák felügyelete tárgyában. *Közoktatásügyi Közlöny, 1. évf. 2. sz. 17-23.* (Kiemelés tőlem: K. A.)
- ⁴³ Uo. Szebeney Péter azt is megjegyzi, hogy – hasonlóan az 1935-ös hagyományokhoz – a szakfelügyelők gyakran elkérték a tanári óravázlatokat is, bár ezt egyetlen rendelkezés sem írta elő.
- ⁴⁴ Vö. Az MDP III. kongresszusát követő 1954. évi tanács törvényhez készült 33/1955. (O. K. 8.) O. M. sz. miniszteri utasítás az egységes oktatási igazgatásról. *Oktatásügyi Közlöny, 2. évf. 8. sz. 96.* Melléklet: A tanács oktatásügyi szakigazgatás szervezeti és működési szabályzata, uo. 1–15.
- ⁴⁵ In: KNAUSZ Imre: *A közoktatás Magyarországon 1945–1956.* 81. p.
URL:
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:s5RzhGdABYMJ:mek.oszk.hu/10000/10080/10080.odt+&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-a>
(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 22.)
- ⁴⁶ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 124. nyomán.
- ⁴⁷ Az intézményt szovjet mintára az akkori Gorkij fasorban hozták létre a korábbi híres fadori evangélikus gimnázium épületében.
- ⁴⁸ PI. MARGÓCSY József (1954): A szakfelügyelet néhány kérdéséről. *Köznevelés, 10. évf. 8. sz. 181–182.*
- ⁴⁹ Vö. *A művelődésügyi miniszter 72/1957. (MK. 13.) MM. sz. utasítása a Középiskolai felügyeleti szabályzatról.*
- ⁵⁰ *Útmutató a tanulmányi és a szakfelügyelők, valamint a művelődésügyi osztályok iskolalátogató dolgozói részére,* MM. Általános Iskolai Főosztály, Budapest, 1958.
- ⁵¹ *Útmutató a „járási” (városi, kerületi) általános tanulmányi felügyelők és szakfelügyelők számára,* MM. Ált. Isk. Főoszt., 1957.
- ⁵² Idézi: HALÁSZ Gábor: *Felügyelet és oktatásirányítás: történeti – szociológiai elemzés 1945-től napjainkig.* Oktatókutató Intézet, Budapest, 1984. 51.
- ⁵³ *Útmutató a tanulmányi és a szakfelügyelők, valamint a művelődésügyi osztályok iskolalátogató dolgozói részére,* MM. Általános Iskolai Főosztály, Budapest, 1958. 9. (Kiemelés az eredetiben.)
- ⁵⁴ *Útmutató a „járási” (városi, kerületi) általános tanulmányi felügyelők és szakfelügyelők számára,* MM. Ált. Isk. Főoszt., Budapest, 1957. 13.
- ⁵⁵ *Útmutató a „járási” (városi, kerületi) általános tanulmányi felügyelők és szakfelügyelők számára,* MM. Ált. Isk. Főoszt., Budapest, 1957. 12.
- ⁵⁶ A Pedagógiai Tudományos Intézet és a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet jogutódjaként az 1961. évi III. törvény nyomán hozták létre: „20. § (5) *Felsőfokú végzettségű szakemberek szakágazati továbbképzése az egyetemek és főiskolák, valamint az e célra szervezett intézetek feladata.*”
URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8436>
(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 23.) Az OPI első igazgatója Szarka József volt.
- ⁵⁷ Néhány írás a *Köznevelés-vita* anyagából: SZABOLCS Ottó (1964): *Felügyelet és papír.* 20. évf. 22. sz. 868., 24. sz. 946.; FABULYA László (1965): *Hogyan lehetne könnyíteni a felügyelők terheit.* 21. évf. 2. sz. 64-65.; LENGYEL Sándor (1965): *Aktatologatás, bírálgatás vagy felügyelet.* 21. évf. 4. sz. 143-145.; B. SAÁR Zsuzsa (1965): *Beugorjék-e a 'szaki'?* 21. évf. 10. sz. 386-387.; DR. BALINT Béla (1965): *Szakfelügyelői gyakorlatom.* 21. évf. 10. sz. 385-386.; TARI János (1965): *A jó felügyelő portréja.* 21. évf. 5. sz. 183-184.; KÁLMÁN Gyula (1965): *Munkánk néhány tartalmi kérdése.* 21. évf. 11. sz. 424. A vita rövid ismertetése olvasható: HALÁSZ Gábor (1984):

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

- Felügyelet és oktatásirányítás: történeti – szociológiai elemzés 1945-től napjainkig.* Oktatókutató Intézet, Budapest, 73-78.
- ⁵⁸ HERNÁDI Konrád – FEKETE József (1966): Az ideiglenes felügyeleti szabályzatról. *Köznevelés*, 22. évf. 4. sz. 150–152.
- ⁵⁹ 178/1968. (M. K. 21.) MM sz. utasítás a nagyközségi tanács vb. szakigazgatási szerveinek művelődésügyi feladatairól, hatásköréről, hatósági jogköréről. *Művelődésügyi Közlöny*, 12. évf. 21. sz. 399–401. és 120/1969. (M. K. 7.) MM sz. utasítás a főváros oktatásügyi szakigazgatási szerveinek művelődésügyi feladatairól, hatásköréről és szervezeti tagozódásának elveiről. *Művelődésügyi Közlöny*, 13. évf. 7. sz. 140–146.
- ⁶⁰ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 128.
- ⁶¹ Néhány fontosabb írás az 1969–71-es újabb felügyeletvitából: TARI János (1969): Népszerűtlen emberek az iskolában. 25. évf. 13. sz.; BENKŐ Istvánné (1969): Szakfelügyelet – tudás – emberség. 25. évf. 20. sz.; TARI János (1970): Az összegzés ürügyén. 26. évf. 1. sz. 7.; KISBALÁZS György (1971): Mire való a felügyelet? 27. évf. 13. sz. 10–11.; BARANYAI József (1971): Korszerűség és felügyelet. 27. évf. 24. sz. 6. (Mind: *Köznevelés*)
- ⁶² Pl. az 1964/65-ös tanévtől a budapesti kísérlet, amely a szakfelügyeletet „eredményvizsgáló tevékenységre” ösztönözte. Erről MEZEI Gyula (1978): *A felügyelet szerepe az iskolai munka korszerűsítésében.* Tankönyvkiadó, Budapest; a hasonló célú Zala megyei kísérletről: KOVÁCS Lajos (1982): *Nehéz hűség.* Tankönyvkiadó, Budapest; a felügyelet szakmaiságát erősítő Somogy megyei kísérlet 1979-től Kelemen Elemér és Sótónyi Sándor kezdeményezésére indult kísérletről: PAIZS Imre (1985): *A pedagógiai felügyelet tevékenységének tartalma, irányítása és szervezése. (Somogy megye.)* Kaposvár, (kézirat). Idézi: SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 140.; és végül a „fejlesztő felügyelet” célú újabb fővárosi kísérlet az 1980-as évek első felében: *A fővárosi közoktatás-irányítási és felügyeleti kísérlet.* Budapest Fővárosi Tanács VB Művelődésügyi Főosztály. Budapest, 1984. (kézirat) Idézi: SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 137.
- ⁶³ 1971. évi I. törvény a tanácsokról.
URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8482>
(2014. ápr. 24.)
- ⁶⁴ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 129–130.
- ⁶⁵ Ennek legismertebb személye Mezei Gyula, a Fővárosi Tanács nagyhatalmú főosztályvezetője volt.
- ⁶⁶ *Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai* (Az MSZMP Központi Bizottsága 1972. június 4–15-i ülése). Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1972.
- ⁶⁷ 150/1972. (MK 24.) MM sz. utasítás az alsó és középfokú oktatási-nevelési intézmények felügyeletéről. *Művelődésügyi Közlöny*, 1972. 16. évf. 24. sz. 546–548.
- ⁶⁸ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 130. nyomán.
- ⁶⁹ 150/1972. (MK 24.) MM sz. utasítás az alsó és középfokú oktatási-nevelési intézmények felügyeletéről. *Művelődésügyi Közlöny*, 16. évf. 24. sz. 546–548. (Kiemelések: K. A.)
- ⁷⁰ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 131.
- ⁷¹ MEZEI Gyula (1978): *A felügyelet szerepe az iskolai munka korszerűsítésében.* Tankönyvkiadó, Budapest, 122–129.
- ⁷² *Az általános iskolai felügyelet módszertani útmutatója* (Művelődésügyi Minisztérium Általános Iskolai Főosztály). Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.
- ⁷³ Az iskolai élet demokratizmusáról, a felügyeletről és az ügyvitel egyszerűsítéséről (Az MM munkabizottságának „problémavázlata”). Demokratizmus és felügyelet: SZALÓKI László (1972): Általános felügyelet és szakfelügyelet; TÓTH András (1972): A felügyelet feltételei; KELEMEN Elemér (1972): A felügyeletről. *Köznevelés*, 28. évf. 5. sz. 9–13.
- ⁷⁴ BODÓ László (1973): Országos Szakfelügyeleti és Továbbképző Központ. *Köznevelés*, 29. évf. 33. sz. 11.
- ⁷⁵ Irányelvek a fővárosi szakfelügyelet munkájához (1977). Bp. Fővárosi Tanács VB. Művelődésügyi Főosztály. *Budapesti Nevelő*, 13. évf. 2. sz. 3–18.
- ⁷⁶ A javaslat rövid összegzése: SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 169–170.
- ⁷⁷ SZEBENYI Péter (1993): *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 170. nyomán.
- ⁷⁸ Az 1985. évi I. törvény az oktatásról.
URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8548>
(Utolsó megtekintés: 2014. ápr. 26.)
A 14. § (3) és (4) bekezdése szerint az intézmény „meghatározza saját nevelési-oktatási feladatait, s a nevelő-oktató munka eredményességét elősegítő kísérleteket, kutatásokat folytathat”, illetve „a helyi szükségleteknek, a tanulók fejlettségének és érdeklődésének figyelembevételével kialakítja helyi nevelési rendszerét, továbbá kiegészítő tananyagot dolgozhat ki és megválaszthatja a fakultációs irányokat”.
- ⁷⁹ 11/1986. (VII. 27.) MM sz. rendelet a szaktanácsadásról. *Művelődési Közlöny*, 21. évf. 22. sz. 1271–1275.
- ⁸⁰ 14/1987. (VI. 30.) MM sz. rendelet a helyi-területi irányításról. *Művelődési Közlöny*, 22. évf. 15. sz. 1255–1259. (A szakfelügyelet felszámolása, a szaktanácsadás létrejötte.)
- ⁸¹ 14/1978. MM sz. rendelet 6. §
- ⁸² 14/1978. MM sz. rendelet 9. §
- ⁸³ 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról.
URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8721>
(Utolsó megtekintés: 2014. április 26.)

Katona András: Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig)

-
- ⁸⁴ 1991. évi XX. törvény a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről. (96–106. §: Nevelés és oktatás)
URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8780>
(Utolsó megtekintés: 2014. április 26.)
99. §: „[...] a közoktatás irányítás szakmai-szervezési feladatait, a művelődési és közoktatási miniszter az e célra létesített és általa irányított szakmai-szolgáltató intézmény közreműködésével látja el.”
- ⁸⁵ 2-5. pont: SZEBENYI Péter: *Válaszúton a szakfelügyelet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. 148-149. megállapításai nyomán.